

NIEUWE STADSSTUDIES BESPROKEN

- W.J.H. Willemsen e.a. (eds.), *Prehistorie en Oudheid. Nijmegen, Geschiedenis van de oudste stad van Nederland*, 1 (Wormer: Inmerc, 2005)
- Jan Kuys en Hans Bots (eds.), *Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland*, 2 (Wormer: Inmerc, 2005)
- Jan Brabers (ed.), *Negentiende en twintigste eeuw. Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland*, 3 (Wormer: Inmerc, 2005)
- J.G. Smit (ed.), *Den Haag – Geschiedenis van de stad (deel 1). Vroegste tijd tot 1574* (Zwolle: Waanders, 2005)
- Th.F. Wijsenbeek-Olthuis (ed.), *Den Haag – Geschiedenis van de stad (deel 2). De tijd van de republiek* (Zwolle: Waanders, 2005)
- Th. de Nijs en J. Sillevius (eds.), *Den Haag – Geschiedenis van de stad (deel 3). Negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle: Waanders, 2006)
- P.D. 't Hart, *Leven in Utrecht 1850-1914: groei naar een moderne stad* (Hilversum: Verloren, 2005)

In Nederland is stadsgeschiedenis de laatste jaren uitgegroeid tot een serieuze discipline. In 2002 presenteerde Pim Kooij in *Bijdragen en Mededelingen*,¹ de stand van zaken en concludeerde dat het vak er goed voor staat. Sindsdien zijn er weer nieuwe studies verschenen en sinds kort bestaat er zelfs een Nederlandstalig tijdschrift: *Stadsgeschiedenis*.

In de inleiding van het eerste nummer vatten Peter Stabel en Michiel Wagenaar de essentie van het hedendaagse stadshistorisch onderzoek samen.² Uit hun korte beschouwing blijkt hoe moeilijk het is om het onderzoeksterrein van de stadshistoricus af te bakenen. De uitdagingen voor de moderne stadsgeschiedenis liggen niet zozeer op het gebied van de economische, sociale, of politieke geschiedenis, thema's die nog steeds de meeste aandacht krijgen. Stadshistorici zullen veel meer oog moeten hebben voor de stad als mentaal construct, het beeld van de stad, maar moeten ook alert zijn op de inzichten van de nieuwe sociale geschiedschrijving. Dat wil zeggen, oog hebben voor *gender* en de verworvenheden van de *spatial* en *linguistic turn*. Daar zouden we nog aan toe kunnen voegen de *transnational turn*, een thema waarvoor migratiehistorici en urbane antropologen steeds meer belangstelling hebben.³

---

1. Pim Kooij, 'Het format van de stad. Een evaluatie van recente Nederlandse stadsgeschiedenissen', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 117 (2003), afl. 3, 293-306.

2. Peter Stabel en Michiel Wagenaar, 'Stadsgeschiedenis. Uitgangspunten van een nieuw tijdschrift', in: *Stadsgeschiedenis* 1 (2006) afl. 1, 1-6.

3. Paul van de Laar, 'Hier Rotterdam. Stadsruimte, stadsgeschiedenis en migratie', in: Paul van de Laar, Leo Lucassen en Kees Mandemakers (eds.), *Naar Rotterdam. Immigratie en*

Na Kooijs stand van zaken zijn er diverse nieuwe studies verschenen, waarmee we gemakkelijk vele pagina's kunnen vullen. Elke grote stad is inmiddels wel aan bod gekomen. Met de afronding van de Geschiedenis van Amsterdam volgend voorjaar heeft ook de hoofdstad zijn grote, meedelige stadsgeschiedenis.

Nijmegen en Den Haag

De nieuwe stadsgeschiedenissen van Nijmegen en Den Haag hebben natuurlijk een achtergrond. In het geval van Nijmegen, dat geen stadsgeschiedenis had, spreekt men van de verwezenlijking van de vijftig jaar oude droom van L.J. Rogier, terwijl Den Haag al wel over een stadsgeschiedenis beschikte. Dit werk van oud-gemeente-archivaris H.E. van Gelder dateert van 1937 en zo langzamerhand was het wel tijd voor een nieuw overzichtswerk.

De Nijmeegse historie wordt gepresenteerd onder de titel *Nijmegen-Geschiedenis van de oudste stad van Nederland*. Met zo'n ondertitel is het niet verbazend dat het eerste, overigens dunste deel, de prehistorie en oudheid centraal stelt. Het tweede deel beslaat de ontwikkeling van Nijmegen na de Romeinen tot de uiteindelijke reductie tot grensstad ten tijde van de Republiek. Het derde deel gaat in op de negentiende en twintigste eeuw.

Ook de geschiedenis van Den Haag, een unieke stad zonder stadsrechten, heeft drie delen nodig. Het eerste deel beschrijft de vroegste tijd tot 1574, gevolgd door de geschiedenis van Den Haag tijdens de Republiek en de negentiende en twintigste eeuw in het laatste deel.

Nijmegen heeft meer pagina's tot zijn beschikking dan Den Haag en heeft vooral geprobeerd zoveel mogelijk pagina's te vullen. De opmaak is daardoor minder geslaagd en het is onbegrijpelijk dat men voor een eenkolomstekst heeft gekozen. Ook zijn de boeken minder rijk geïllustreerd dan de Haagse delen, die eerder gemaakt lijken te zijn voor een breed publiek. Daar staat tegenover dat Den Haag zich wat slordigheden heeft gepermitteerd op redactioneel gebied. Doordat er bij de redactie van deel twee 'een en ander mis is gegaan', zijn de teksten van drie hierin opgenomen hoofdstukken met bijbehorend notenapparaat, maar zonder de illustraties in een aparte, losse publicatie ('Bijlage') opgenomen. Er kan natuurlijk altijd iets fout gaan, maar dit doet wel afbreuk aan een prestigieuze publicatie als een stadsgeschiedenis, nog afgezien van het feit dat hiermee de leesbaarheid van het boek ernstig in het gedrang komt.

De redactie heeft voor Den Haag gezocht naar een verbindend element van de relatie tussen stad en hof. Het unieke van de Haagse Hofstad wordt gepresenteerd als synthese-instrument maar dat overtuigt niet altijd. Den Haag onderscheidt zich van de andere steden in de Randstad door de internationale centrumfunctie, zo lezen we bijvoorbeeld in de inleiding van het deel over de negentiende- en twintigste-eeuwse stad. Daar is natuurlijk wel wat voor te zeggen als we kijken naar Den Haag als politiek centrum en stad van het internationaal recht. Maar het internationale gaat natuurlijk ook

---

levensloop in Rotterdam vanaf het einde van de negentiende eeuw (Amsterdam: Aksant, 2006). Zie hiervoor ook recente onderzoeksprogramma van Leo Lucassen en Wim Wilmsen.

op voor Amsterdam als we kijken naar hoe hoog deze stad internationaal scoort op financieel en cultureel gebied. Voor de moderne tijd is ook een relatie gezocht hoe de tweedeling tussen 'het veen' en 'het zand' doorwerkte in de sociaal-culturele verhoudingen in de stad.

Het eerste deel van Nijmegen is geheel gereserveerd voor de prehistorie en oudheid van de stad. De meeste aandacht gaat uit naar Nijmegen in de Romeinse Tijd, want over de stad *Noviomagus* met een Romeinse oorsprong valt genoeg te vertellen. Na een kort hoofdstuk over landschap en prehistorie komen in achtereenvolgende hoofdstukken de thema's ruimtelijke ontwikkeling, bestuur en organisatie, de bevolking, handel en bedrijvigheid en kunst en cultuur in de periode Romeinse tijd tot (vroeg) middeleeuwen aan de orde. Hierbij staan uiteraard de geschiedenis van de Romeinse stad en legerplaats centraal. Verreweg het grootste hoofdstuk is dat van de ruimtelijke ontwikkeling, net zoals de andere hoofdstukken een zeer gedetailleerd overzicht. De redactie pakte ook uit voor de behandeling van middeleeuwen en nieuwe tijd, waaraan ook weer een flink aantal (veertien) auteurs volgens hetzelfde thematische stramien hebben geschreven. Na ruimtelijke ontwikkeling en bevolking volgen economische en sociale ontwikkeling, cultuur met kunst en religie en tenslotte politiek en bestuur. Het zijn wel hoofdstukken voor doorzetters, want sommige zijn te lang en theoretisch-technisch, wat de leesbaarheid niet ten goede komt en duidelijk een straffere hand van redigeren vereiste. Redacteuren, en dat geldt ook voor Den Haag, zijn niet streng genoeg.

Net als bij Nijmegen is de periodisering van Den Haag evenmin verrassend, terwijl binnen de tijdvakken ook de gekozen onderwerpen vergelijkbaar zijn. Dit laatste geldt vooral voor het eerste deel, waarin de verstrekkende gevolgen van de vestiging van een grafelijk hof in de dertiende eeuw worden beschreven aan de hand van ruimtelijke ontwikkeling en bevolking, politiek en bestuur, sociaal-economische ontwikkeling, religie en cultuur. In het tweede deel, over de tegenstellingen tussen hof en nog steeds het dorp Den Haag tijdens de uitbouw tot residentie in de zeventiende en achttiende eeuw, is wat losser van structuur door bijvoorbeeld afzonderlijke hoofdstukken over justitie, wooncultuur en schutters, gilden en buurten. Ook hier zijn tientallen auteurs ingeschakeld, die soms gezamenlijk in deel 1 acht en deel 2 twaalf hoofdstukken voor hun rekening nemen. Het resultaat is een levendig geheel met veel overzichten. Vooral in deel 1 zorgt de periodisering echter voor nogal wat heen en weer gesprong in de tijd, doordat veel hoofdstukken dezelfde periode van dertiende en veertiende eeuw tot 1574 beslaan. Ook de binnen de hoofdstukken veel toegepaste splitsing tussen hof en dorp heeft hetzelfde, wat onrustige effect en leidt in enkele gevallen tot doublures. Er is veel aandacht voor gebouwen, en voor materiële cultuur in het algemeen.

Opvallend is dat de geschiedenis van beide steden voor 1800 nogal somber eindigt. Zo wordt Nijmegen in het laatste hoofdstuk van deel 2 omschreven als een 'provinciaal stadje waar kneuterigheid hoogtij vierde', en eindigt ook deel 2 (net als trouwens deel 1) van Den Haag 'in mineur'. Nu maken de meeste steden perioden van opgang en neergang mee. Na het hoogtepunt van economische bloei in het midden van de vijftiende eeuw, waren de zeventiende en achttiende eeuw voor Den Haag tijden van hernieuwde groei. Nijmegen kende als het Romeinse *Noviomagus* in de tweede eeuw al een bloeiperiode, maar zou vanaf de stadsrechtverlening in 1230 een ontwikkeling meemaken, die in de vijftiende en zestiende eeuw een hoogtepunt bereikte. Voor zover er daarna nog tijden van opgang waren, beperkten deze zich in Nijmegen tot de zeventiende eeuw.

De negentiende en twintigste eeuw worden door Nijmegen en Den Haag verschillend benaderd. Beide boeken starten met een hoofdstuk waarin de ruimtelijke en demografische ontwikkeling worden behandeld. De lezer kan dit als referentiekader benutten. In beide stadsstudies wordt hier ook de demografische ontwikkeling geschetst. Dergelijke hoofdstukken bewijzen vooral goede diensten als ze goed zijn geïllustreerd. Nijmegen biedt veel inzicht door middel van grafieken en tabellen, waarin aan de hand van de bekende kengetallen de demografische ontwikkeling wordt geschetst. Den Haag maakt sparsamer gebruik van grafieken en tabellen en dat vinden we eigenlijk geen bezwaar. Het eerste deel van Den Haag is overzichtelijker omdat er mooie en beter kaartmateriaal wordt gebruikt aan de hand waarvan de ruimtelijke ontwikkeling goed kan worden gevolgd.

Nijmegen besteedt meer aandacht aan economische en sociale ontwikkeling dan Den Haag. Zo krijgt de lezer een goed beeld van de economische factoren die ervoor hebben gezorgd dat de laat-negentiende-eeuwse Nijmeegse economie een drastische vernieuwing onderging. De migratiegeschiedenis van Nijmegen blijkt nog een onontgonnen terrein. Migratie is in ieder geval geen serieus thema. Etnisch Nijmegen wordt bijvoorbeeld in amper twee pagina's behandeld. Er wordt volstaan met een summier overzicht. En ook in de cultuurhoofdstukken wordt aan nieuwkomers in Nijmegen weinig aandacht besteed. De paragraaf multicultureel draagt alle sporen van er-met-de-haren bijgesleept. Den Haag besteedt terecht wel een afzonderlijk hoofdstuk aan migratie.

Stadshistorici worstelen meestal met de aanpak van cultuur. Hoe voorkomt men dat het geen opsomming wordt van allerlei culturele initiatieven die variëren van genootschappelijke activiteiten, amateurtoneel of het vermaak van de elite. Dat blijkt meestal niet mogelijk; ook hier geldt weer dat men bang is om zaken niet te melden en dat is jammer. Niet alles is interessant. De Nijmeegse redactie hanteert cultuur als een ruim begrip. In het culturele deel worden niet alleen de religieuze groeperingen behandeld, maar ook het onderwijs, het sociaal-culturele leven, de kunsten en architectuur. In Den Haag zijn er afzonderlijke hoofdstukken over de beeldende kunst, uitvoerende kunsten, muziek en het literaire leven. In beide werken kan niet worden gezegd dat het culturele leven wordt geïntegreerd met de sociale, politieke en economische aspecten. Het zijn vooral overzichten van activiteiten die in twee eeuwen plaatsvonden. Den Haag besteedt naar verhouding aan het culturele leven meer aandacht. Het zijn leuke lezenswaardige hoofdstukken en van mooi beeldmateriaal zijn voorzien. Hier wint Den Haag het duidelijk van Nijmegen.

De Tweede Wereldoorlog krijgt in geen van beide boeken een zelfstandige behandeling en daar is veel voor te zeggen. Door het niet te doen wordt voorkomen dat de oorlog te zeer wordt uitgelicht. We juichen die keuze toe, maar we kunnen ons ook voorstellen dat lezers daar wel moeite mee hebben. Want onderwerpen die niet in de hoofdtekst passen wil men toch niet onvermeld laten. Nijmegen lost dat op door met kaderteksten te werken.

Utrecht

De Utrechtse studie van Piet 't Hart, de eerste bijzonder hoogleraar stadsgeschiedenis van Nederland, wijkt af van de Haagse en Nijmeegse studie over de negentiende en twintigste eeuw. 't Hart heeft een sociaal-economische geschiedenis van Utrecht

geschreven en blijft daarmee dicht bij een onderwerp waarop hij in 1983 promoveerde. Met deze studie richt hij zich op een algemeen publiek, dat hij via inleidende en toegankelijk geschreven hoofdstukken inwijdt in de economische en sociale geschiedenis van Nederland. Hij staat daarnaast stil bij de geschiedenis van de volkshuisvesting, de armenzorg en de arbeidersbeweging. Deze hoofdstukken dienen als achtergrondinformatie voor de lezer die 't Hart wil laten kennis maken met de gewone mensen in Utrecht. Het zijn korte hoofdstukken die goed en toegankelijk zijn geschreven. Voegt 't Hart nu iets toe aan de stadsgeschiedenis van Utrecht die onder redactie van Renger de Bruin – 't Harts opvolger in Utrecht – in 2000 uitkwam?⁴ We denken van wel, want in de stadsgeschiedenis van Utrecht was er weinig ruimte om de negentiende en twintigste eeuw te behandelen. Niettemin is het boek van 't Hart geen echte stadsgeschiedenis, omdat hij zich beperkt tot de economische en sociale geschiedenis. Utrecht loopt dus nog steeds achter als het gaat om een geïntegreerde geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw.

De balans opgemaakt

Qua aanpak en opzet dragen de Haagse en Nijmeegse studie duidelijk de sporen van de ontwikkelingen van het vakgebied in Nederland. In het Nederlandse stadshistorisch onderzoek houdt men er niet van om een opdracht aan een auteur te verstrekken. Ook deze werken zijn door veel auteurs samengesteld. Kooij meende in diens evaluatie enige jaren geleden dat een dergelijke benadering niet ten koste hoefde te gaan van de eenheid. Dat vereist nogal wat van een redactie en de praktijk wijst uit dat men er zelden in slaagt dat te doen. Dit blijkt ook bij de Haagse en Nijmeegse studies. De auteurs zijn allen specialisten op hun terrein en dat is goed te merken. Er komt zowel voor wat betreft Nijmegen als Den Haag heel veel informatie op de lezer af, maar ondanks rode draad, ritme en kaders treedt door de vele, vaak uitputtend behandelde onderwerpen een zekere versnippering en verzadiging op door het ontbreken van een meer theoretische samenhang. Tegenstanders van de één-auteurstudie beroepen zich altijd op het argument dat niemand over voldoende kennis beschikt om het werk van specialisten te beoordelen, te verwerken en met eigen inzichten aan te vullen. Dat bestrijden we; de meeste stadsgeschiedenissen zijn veelal gebaseerd op reeds gepubliceerd materiaal. Het is eerder een geldkwestie dan een deskundigheidsprobleem. Het nadeel is in onze ogen groter. Wie veel stadsgeschiedenissen leest, moet wel tot de conclusie komen: wat lijken die boeken toch op elkaar, bijvoorbeeld in periodisering en thematiek. En dat komt door de specialisten die hun vakkennis soms voor meerdere steden gebruiken. Dit bezwaar geldt vooral als het om de negentiende en twintigste eeuw gaat. Door de invloed van nationale wetgeving op de lokale politiek heeft elke stad te maken met de onderwijswet, de sociale zorg en de Woningwet. Voor wie alleen geïnteresseerd is in de geschiedenis van de stad waar hij woont, zal dat een zorg zijn. Maar misschien worden er toch spannender geschiedenissen geschreven als we proberen los te komen van wat zo langzamerhand toch ook wel weer als een traditionele stadsgeschiedenis is op te vatten.

---

4. R.E. de Bruin e.a. (eds.), *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht: Matrijs, 2000).

Opvallend is dat in deze nieuwe stadsgeschiedenissen nauwelijks de invloed van moderne stadshistorische inzichten terug te vinden zijn. Ook wordt geen poging gedaan om een bijdrage te leveren aan de theoretische verdieping van het vak. Dit is een van de bezwaren tegen het Nederlandse onderzoek die Harry Jansen, Joep Leerssen en Ed Taverne nog niet zo lang geleden hebben gepresenteerd.⁵ Eerlijkheidshalve moet natuurlijk wel worden gezegd, dat stadshistorici zich dikwijls in een spagaat bevinden. Opdrachtgevers zijn in de regel niet geïnteresseerd in een nieuwe benadering; zij willen in de eerste plaats mooi verzorgde boeken met veel inhoud. En het moet ook nog leesbaar zijn geschreven voor een breed geïnteresseerd publiek. Maar als dat de opdracht is dan zou dat toch pleiten voor overzichtelijker en in ieder geval makkelijk leesbaardere boeken. Men wil teveel heren dienen. Piet 't Harts boek is in die zin zeker geslaagd te noemen door zijn beknopte geschiedenis, maar die is weer wat eenzijdig.

---

5. H.S.J. Jansen, J.Th. Leerssen en E.R.M. Taverne, *Stadsruimte: diversiteit en samenhang in de stedengeschiedenis van Nederland. Verkenning urbanisatie en stedelijke cultuur* (NWO, z.j.).